

„АЧИ И ГАЛАТЕА“ ЦОРЕ ПАЛМОТИЋА.

Користећи се реминисценцијама из раније литературе, а и локалним традицијама, које је лично слушао на истоку Сицилије, изнео је Овидије у тринаестом певању „Метаморфоза“ дирљиву историју о дивној нереиди Галатеји и о њену трагичном љубавнику Акису¹⁾, па је у том дефинитивном облику искоришћена ова поетска легенда врло обилато и у Италији, поготово у доба ренесансе, јер су и бројни сликари и многи епичари и лиричари нашли непресушне изворе инспирација у гротескној љубомори једнооког Полифема и у сензуалној љубави Акиса и Галатеје²⁾.

А мотив сам, страдање двоје срећних заљубљеника, потенцирано мелодраматичан у себи, изнесен је рано и на позоришне даске.

Да се и не обазиремо на чинквечентистички „сапевассио“, шутири пасторални сценариј „Galatea“ Алберта Лолија, у ствари само скицирану и неразрађену хибридную буколичну пасторалу плаутовског типа, која уосталом и нема никакве везе с Овидијевом новелом³⁾, већ године 1600 штампана је у Млечима, као посмрче, митолошка пасторала из рибарског живота у пет чинова „Аси, favola marina“ младог Шипиона ди Манцано (1560—1596) из Чедада⁴⁾ с нешто алтерираним свршетком легенде, како би се у идилском расположењу прославило митско постање Млетака. Да би се, наиме, добио трагикомични размршај, јер се у тадашњим пасторалама после конвулсних суза све свршавало веселом свадбом, њему Полифем није убио Акиса, него га је бацио у море, откуд га је, тачно у техници настрадалих љубавника пасторала, спасао Протеј и предао Нептуну, који га је одмах здружио с Галатејом, да се при крају комада пророчки истакне, како ће да се из тог брака роди вила Адрија, оснивачица Млетака.

Мало затим искоришћен је тај мотив и у сентименталној сечентистичкој трагедији, какова је од краја шеснаестог века почела бити у моди. Тад се, наиме, у јакој тенденцији к еротизму, трагичну фаталност знало надокнадити романтичним љубавним авантурама, да би се онда пољупци и загрљаји испреплетели са свирепим разбојствима и с касапским клањем. А у тој техници разрадио је овај догађај Помпонио Торели (1539—1608) из апенинског Монтекјаругола; аристотеловски теоретичар⁵⁾ и писац бројних трагедија⁶⁾. Његова „Galatea“ (Парма 1603, 1605) у пет чинова без поделе на сцене препуштајући

¹⁾ A. Mazzoleni, Ricerche sopra la genesi e il teatro della leggenda di Aci e Galatea, Atti e Rendiconti dell' Accademia di Scienze, Lettere ed Arti N. S. IV, Acireale 1892, 231; A. Mazzoleni, Aci e Galatea nella leggenda, Rassegna di Letteratura Siciliana II—III, Acireale 1894—1895, estr. 29; S. Rossi, Aci e Galatea nella letteratura e nell' arte, Accademia Dafnica di Scienze, Lettere ed Arti in Acireale: Atti e Rendiconti VIII, Acireale 1902, 81.

²⁾ A. Mazzoleni, Aci e Galatea nella letteratura e nell' arte, Memorie della Classe di Lettere della R. Accademia degli Zelanti III S. II, Acireale 1902—1903, 118, 129, 147.

³⁾ E. Carrara, La poesia pastorale, Milano (1909), 329.

⁴⁾ V. Joppi, Un poeta friulano del secolo XVI, Archeografo Triestino N. S. XVI, Trieste 1890, append. XIII.

⁵⁾ E. Bertana, La tragedia, Milano, 91.

⁶⁾ A. Barilli, Nuova biografia di Pomponio Torelli, Parma 1903, 22; F. Neri, La tragedia italiana del Cinquecento, Firenze 1904, 164.

одлучне улоге хоровима са еротским пастирима и нимфама не алтерира Овидијеву фабулу, јер у њој Акис трагично пострада изван позорнице, па је причање катастрофе резервисано пастиру Мелибеју.

А кад је, наскоро после тога, ушла у моду мелодраматска обрада оваких предмета, с јаким употребом певања, нарочито у афектним монолозима пуним контрастних унутрашњих борби нервозних, љубоморних и напуштених заљубљеника, одмах се нашло и песника и композитора, који су и овај догађај обрадили. Први на реду је Габриело Кјабрера (1552—1638) из Савоне, и иначе прослављени мајстор у лирици анакреонтског типа.

Већ 1608 спремио је Кјабрера једну ситнију мелодраму о овом предмету, којој је 1612 Санта Орланди написао потребну музику¹⁾, али сам либрет штампан је, адеспотно, у Мантови тек 1614 као „*La Galatea, favola marittima*“, и опет адеспотно, прилично алтериран, 1617 под измењеним натписом „*Gli amori d' Aci, e di Galatea, favola marittima*“, кад су га и представљали на свадби Катарине Медићејке и Фердинанда Гонзаге, који је, изгледа, и сам провео неке измене у тексту комада²⁾. То је раскошна „*scena marittima*“, пуна мелодраматског контраста аркадске нежности и очајних суза, али у њој све сврши срећно (откуд да се на кнежевској свадби нешто сврши сузама!), јер и ако пастир Еурило узбудљиво прича, како је Акис пострадао, ипак га оживе Јупитер и врати уплакованој Галатеји. Анакреонтитар Кјабрера, који ће о том предмету дати и један мањи епски спев³⁾, обрадио је тај мотив и у полифемској музичкој сцени „*Polifemo geloso*“ (Фиренца 1615), где срећне љубавнике изда завидни сатир, неизбежни противник чисте љубави већ у пасторалама, нашто циклос бесан прети осветом.

Али без сумње најбољу мелодраматску обраду овог предмета у седамнаестом веку дао је чувени комедиограф, композитор и ушкопљени певач папинске капеле Лорето Витори (1588—1670) из Сполета. Његова „*Galatea*“ у три чина намењена је била новом позоришту римске барберинске палате, где је преко три хиљаде гледалаца престоничке елите могло да ужива у разноврсним одлично спремљеним драмским новитетима, јер ни Урбан VIII ни његова родбина није жалила трошка око позоришта⁴⁾. Ванредно успела музика тог комада изашла је у Риму одмах 1639, док је сам либрет издан много касније, 1655 у песникову Сполету⁵⁾.

Акис и Галатеја у тој би обради срећни и даље проводили дане у пољупцима и миловању, да љубоморна пастирица Клори, у договору с Полифемом, није покварила њихову идилу саопштив Галатеји, да се Акис састаје с Аретузом, која да је и њезина Лучинда замамила. Галатеја отада неће ни да погледа Акиса, а он онесвешћен пада на земљу, где га Полифем дотуче, али га Јупитер (тад су већ и трагедије биле без мртваца!) на молбу Венере оживе и поврати очајној Галатеји, која се, разуме се, већ била уверила о његовој верности, да у колу нереида, тритона и сатира и даље наставе срећну идилу заљубљеног пара⁶⁾.

Него тај предмет искоришћен је и код нас.

Обрадио га је, најпре, Џиво Гундулић (1589—1638). Сам је, наиме, 1620 покајнички признао, да је мало раније дао једну грешну „Галатеју“, коју да су већ „на читијех мјестијех с велицијем славам приказивали“. Јасно је, дакле, да та његова „Галатеа“ није била неки патентични спев, као што је на пример хипокризије пуна „*La Galatea, роета lirico con l' allegorie*“ његова савременика млетачког племића Ђиролама Приулија⁷⁾, него да је то била потпуно модерна,

¹⁾ A. Neri, Gabriello Chiabrera e la corte di Mantova, *Giornale storico della letteratura italiana* VII, Torino 1886, 326.

²⁾ A. Solerti, *Gli albori del melodramma* I, Milano-Palermo-Napoli, 119.

³⁾ F. L. Mannucci, *La lirica di Gabriello Chiabrera*, Napoli-Genova-Città di Castello 1925, 187.

⁴⁾ A. Ademollo, *I teatri di Roma nel secolo decimosettimo*, Roma 1888, 10.

⁵⁾ A. Solerti, *Le origini del melodramma*, Torino 1903, 248.

⁶⁾ H. Goldschmidt, *Studien zur Geschichte der italienischen Oper im 17. Jahrhundert*, Leipzig 1901, 70.

⁷⁾ G. M(elzi), *Dizionario di opere anonime e pseudonime* I, Milano 1843, 13.

разуме се сензуална, мелодрама нека, о којој ћемо, тешко, бити икад начисту, представља ли оригинални рад Гундулићев или, вероватније, само неки превод његов. Али ако је та „Галатеа“ збиља била превод, куд природније неголи помислити, да је млади Гундулић узео за то прву редакцију раскошне Кјабрерине мелодраме!

Међутим после Гундулића обрадио је тај предмет и његов другобратучед¹⁾ Џоре Палмотић (1606 – 1675), старији брат познатог драматичара Џона Палмотића, и то у једној оригиналној, ситној, до сада непознатој, мелодраматској балетној „морској сцени“, потпуно у техници лирике средине седамнаестог века. Тад је, наиме, поред празне ингениозности необичних метафора и акробатских атрибута сасвим упадљива карактеристика целе поезије просто похотљива сензуалност. Напустила су се, стварно, још од Маринових времена, платонска схватања љубави према идеализованим женама, које су, чудновато, за цео свет биле сушта благост и нежност, а само за несрећног заљубљеника непрекидни извор раздражљивости и мучења. Заборавило се, у једну реч, бојажљиво гледати у глорификованој лепоти само недостижан одсев савршенства Божјег, спустило се кокетну жену са олтара култа у ондашњи галантни салон и у покрајне одаје слободне љубави, па су се љубавне историје разрађивале без икаквих нарочитих романтичних заплета, одмах *in medias res*. Ронсардовски у стилизираним загрљајима, у пољупцима свих градација и у дрхтавом чулном искоришћавању видљивих и скривених дражи распојасих дама раскошног барока, које су и иначе уживале у скатолошким „индовинелима“²⁾, каковим је голицао своје пријатељице и наш енигмофил Франкопан³⁾, а од какових сам једну мању адеспотну збирку, баш из седамнаестог века, пред мало времена успео наћи и у Дубровнику.

Што се сад тиче Палмотићеве Галатеје, сигурно је она наступала у големој школки пуној цветних фестона окружена дубравом на обали острвцета неког, јер је то готово неизбежан детаљ декорације мелодраматског позоришта трећег и четвртог деценија седамнаестог века, кад је и ова сцена постала. Опкољена нереидама, које без сумње у стилизованом балету прате њене речи, уз имитацију птичјег цвркутања и шума морских валова измењује она католовски страствене целове с Акисом, све у тенџонским тепањима галантних сечентистичких канџониера о дражи пољубаца, док их у тој ситуацији не опази љубоморни Полифем, који онда каменом убија Акиса, нашто Галатеја, збуњена пред разјареним циклопом, ципне, вероватно с другарицама, у воду.

А ево, како је све то у овој малој балетној сцени разрађено:

АЧИ И ГАЛАТЕА

ГОСПОДИНА ЏОРЕ ПАЛМОТИЋА, ВЛАСТЕЛИНА ДУБРОВАЧКОГА.

ГАЛАТЕА:

Пригиздаве морске виле,
лијепе, драге, мени верне,
ке сте мнократ на чемерне
тужбе моје процвиле,
приправите складне пјесни,
да славите радос моју,
ку уживам у покоју
полак драге ме љувезни,
тер ми кликни свака мило:
„Галатеа, ето уза те
горџијех труда слатке плате,
Ачи ти је дошо у крило!

5

10

Наужива се младца онога,
кога заман мнократ моли,
чим ти бијели врат околи
од погледа добит твога!

15

Гди су миле сад понуде,
с којих љубав блудна излази,
љубовници којим дрази
слатке жеље своје блуде?

20

Што већ крсмаш? Пастир то је,
који ти давно срце устријели,
прид очима све, што жели,
све сад имаш, све је твоје!“

Ах радости моја многа,
драги браче мој љубјени,

25

¹⁾ N. Gjivanović, Podaci za biografiju pjesnika Gjiva F. Gundulića, Zadar 1909, 7.

²⁾ V. Cian, „Motti“ inediti e sconosciuti di M. Pietro Bembo, Venezia 1888, 46.

³⁾ S. Ježić, Kůževna ostavština Frana Krste Frankopana, Grada VIII, Zagreb 1915, 203.

не успрежи жељној мени
целовања слатка твога!
Ето уресна младос моја
у твој власти сад прибива,
ка не чека ни ужива
друго вијеку нег бит твоја!
Приграли ју к срцу твојму,
пожуду јој давњу испуни,
јаох приграли, јаох целуни,
тко у животу ни жив свому!
Ер што драже, што ли слађе
једној вил ће бит до вика,
нег од лијепа љубовника
целунута кад се нађе!
Тим целива, браче мили,
чин, да чести твоји целови
мени узму живот ови
по љувеној слаткој сили!
Чини, један кад се изусти,
да га други дражи срета,
тер да целов целов смета
у том боју нашијех усти!
Чин, гди слатки целов доје,
да зламање своје остави,
ким ћу блуде ове моје
спомениват, ма љубави!
А ти од муке мри и гасни
тер свироку од сто гласа
разби цијећа зла пораза,
несмотрна зла наказни!
Паче од хује навидости
леденијем се мразом створи,
дочим слатким пламом гори
драги са мношвом у радости!

АЧИ:

О љувена заточнице
целивања меденога
сред траторка и ружице
бојна поља лица твога,
гди научи теј хитрости,
гди научи теј начине,
дочим милом немилости
нећеш, драг твој да погине!
Тко да, вајмех, не ужива,
тко да угодну радост не има,
гди га драга вил призива
на целове целовима!
Целови су трубје од боја,
целови су копја и стриле,
а прислатка уста твоја
храбрени витез чудне силе!
Затјечи се и натјечи,
стријеља, удара целиваје,
што ме рања, то ме лијечи,
а што мори, живот даје,
тим ја, кому покој нови
рат целова свећ доноси,
даривам ти целов ови,
и ти мени каконо си!
Целивам те, добро моје,
ти целовом целов плати,
да ки целов целово је,
и он целов буде имати,
да у целових сједињене
познат буду душе наше,
ер су ране све љувене
коли дубље, толи драже,
да све мисли, да све жеље,
ке се таје скровно и ћуте,

покој, радост, мир, весеље
имат буду целунуте!
Ну већ, браче, љубав драга
покоњијем нас трудом стрили,
гди је драг поглед, ријечца блага,
горућ уздах, посмјех мили,
о узроче мога мира,
гди је слатка тва бесједа?

ГАЛАТЕА:

Да говори, тко умира
од ње стријеле, љубав не да.

ПОЛИФЕМО ЦИГАНТ:

Што да, тужан, гледам веће,
виђу, виђу, вајмех мени,
гнушно дјело и мрзеће,
у кому сте сдружени!
Немилосна, виђу очито
у скровенијех твојијех блудих
болес моју, вјековито
с ке ћу у смртнијех стати трудих!
Ну ми кажи, икад коју
ја кривину теби скривих,
једа ер љубих младос твоју
и бог будућ слуга живих!
Јаох, ту плату не достоји
ни тва љепос ни ма вира,
да у крилу твојму стоји,
тко твој урес не разбира!
Једа ријет ћеш: „Не приличи
овому се, који је уза ме!“
Јуначтвом се човјек дичи,
а љепотом жене саме!
А што љепше јес на неби,
од којег слику узимам,
једно сунце он на себи,
а ја једно око имам!
Он гром, он тријес пушта прики,
ја глас, ја моћ кажем ову,
Полифемо он велики,
небо мало ја се зову!
Ну што велим? Бијес охоли
и страшива ма влас гди је,
нека тај се тужи и боли,
тко се осветит не умије!
Ја толику јакос држу,
да што тичем, све обарам,
трјескама горе, дубје кршу,
сваку силу трем и харам!
Гди је нечасник, да побигне
тај, ки у блуду твојму гори,
да га срџба ма не стигне
и у ништор не сатвори!
Ова тешка зид хридлива
указат ће сад у њему,
тко приграбља, што добива,
своју забаву Полифему.

АЧИ:

Ово је они прам злаћени,
који ми тврдо душу веже,
ово су очи, кроз ке жеже
срце моје плам љувени!

ГАЛАТЕА:

Ово је лице, ке весели
вишњијем даром моју младос,
која мимо њ другу радост
вик не жуди вик не жели!

АЧИ:

Ово су оне медне усти,
слатки и драги стан љубави,
из кијех ријечца срца трави,
тихо и благо кад се изусти! 160

ГАЛАТЕА:

Сва богаства и сва остала
добра, која дијели срећа,
и ако су још ка већа,
за један целов твој бих дала!

АЧИ:

Твој је целов слађи мени,
нег што бере у пролитје
пролићући росно цвитје
дробнијех пчела рој медени! 165

ГАЛАТЕА:

Мним истино, да у рају
вишње душе свим блажене
већу радос вик од мене,
чим сам с тобом, не кушају! 170

АЧИ:

Вријеме у ријечих већ не трајмо,
нег за милос, добро моје,
здружи с мојијем усти твоје,
тер целовим не пристајмо! 175

ГАЛАТЕА:

Паче чин, да хрлећ прече,
чим срдашце жељно уздише,
један целов други стиже,
један други да притјече! 180

АЧИ:

Тако, тако, ма радости,
мој гиздави цвијете од вила,
ка си срце ме занила
кроз замјерне тве љепости!

ГАЛАТЕА:

Моја љепос, ме раскоше
за тебе су на свијет дане,
самому се теби хране,
други стећ их вик не може! 185

АЧИ:

Да нас овди тко не види,
да разгласит пак не буде 190

наше слатке сеј разблуде,
ер нам, виђу, свако завиди!

ГАЛАТЕА:

Тим да није ниједне хари,
а ми нашу проводимо,
милујмо се и љубимо,
мој за ино дух не мари! 195

АЧИ:

Лијепо ти се ромон ови
од валова морскијех сада
и птичица жубер склада
с нашијем слатцијем прем целови! 200

ГАЛАТЕА:

Нека од јада завидећи
зла наказан и проклета,
ка мој покој свакад смета,
расчини се вас цвилећи!

АЧИ:

Ах да одкуда видјет море
из зелене сеј дубраве
наше слатке сеј забаве,
наше слатке разговоре! 205

ГАЛАТЕА:

Нека види, нека чује,
нека ница к земљи паде
без живота сваке наде,
тко се мени не радује! 210

Овди Полифемо убија Ачи, пак над
њим мртвијем Галатеа говори.

ГАЛАТЕА:

Јаох, што ово би плачној мени,
тко радости ме прикрати,
паче у горки цвил обрати
вас разговор мој љувени! 215
Виђу, виђу, јаох, крвника,
ки за живот мој сатрти
без милости јадно усмрти
мога верна љубовника! 220
Јаох, ево га трчат с гора,
куд ћу прид њим ступај скрити,
јаох, да ли ћу т' оставити
мртва тако туј крај мора!

СВРХА.

Петар Колендић.

RÉSUMÉ.

Acis et Galatée de Džore Palmotić. Le touchant récit des amours d'Acis et de Galatée par Ovide inspira, dès la fin du XVIe siècle, de nombreux drames italiens et fut également exploité à la même époque par les Slaves du Sud.

C'est ainsi que l'on savait depuis longtemps que Dživo Gundulić avait, peu avant 1620, donné une „Galatée“ aujourd'hui perdue, qui est peut-être la traduction de la scène maritime „La Galatea, favola marittima“ du poète italien Gabriello Chiabrera. Dans le présent article, le Dr. P. Kolendić, professeur à la Faculté de Skoplje, publie une petite scène de ballet originale et jusqu'à présent inconnue, *Acis et Galatée*, oeuvre d'un poète de Raguse, Džore Palmotić (1606—1675).